Ha Jeroen,

De kwestie over het ontstaan van de mannelijke dominantie bij homo Sapiens houdt me steeds bezig. De laatste keer dat wij elkaar zagen was in de Natuurwinkel. Jij zei dat veel biologen het begin ervan zagen in de bewustwording van mannen dat ook zij actief betrokken waren bij het verwekken van een kind.
Ik twijfelde. Dacht: dan zouden die mannen zich hooguit de gelijken moeten voelen van vrouwen.
Ik kwam met het idee dat de omslag naar - of in ieder geval de geweldige toename van - die dominantie samenhing met de ontdekking van de geest. Als voorbeeld noemde ik de tragedie van Oidipous.
Ik laat de kwestie even rusten, als je wil komen we er zeker op terug, maar hier kies ik een andere invalshoek.

Pas geleden ontdekte ik een lumineus verband tussen een passage in de *Gilgamesj*, en een uit *Homo Deus* van Yuval Noah Harari. Hij schrijft over een tactiek waar de bonobo's gebruik van maken. Je hebt vast ook gehoord dat bij ruzie, of dreiging van buiten, de chimpansees op de vuist gaan, terwijl de bonobo's hun toevlucht nemen tot seks. Op p. 149 van Homo Deus staat het volgende:

> "Bij de meeste sociale zoogdieren zoals chimpansees, wolven en dolfijnen, is sociale samenwerking afhankelijk van persoonlijke verbintenissen. Chimpansees gaan pas samen op jacht als ze elkaar goed hebben leren kennen en een sociale hiërarchie hebben gevormd. Chimpansees besteden dus veel tijd aan sociale interactie en machtsstrijd. Als twee vreemde chimpansees elkaar ontmoeten, kunnen ze meestal niet samenwerken, maar gaan ze tegen elkaar schreeuwen, ze gaan vechten, of ze gaan er zo snel mogelijk vandoor.
> Bij dwergchimpansees, ook wel bekend als bonobo's, gaat het ietsje anders. Bonobo's gebruiken vaak seks om spanningen weg te werken en sociale banden aan te knopen. Het zal niemand verbazen dat homoseksuele handelingen daarbij erg vaak voorkomen. Als twee groepen bonobo's elkaar voor het eerst tegenkomen, vertonen ze in eerste instantie angstig en vijandig gedrag en schalt het gebrul en gegil door het oerwoud. Maar binnen de kortste keren begeven de vrouwtjes van de ene groep zich in het niemandsland en nodigen ze de vreemdelingen uit om te vrijen in plaats van te vechten. Die uitnodiging wordt meestal geaccepteerd en binnen een paar minuten ligt het bijna-slagveld vol bonobo's die het op alle mogelijke manieren met elkaar doen, tot en met ondersteboven hangend in een boom."

Harari voegt eraan toe dat Sapiens soms het gedrag van de chimpansees volgt, soms

dat van de bonobo's.
Dit laatste moeten we goed onthouden.

Keren we naar Gilgamesj, nog altijd ons oudste geschreven verhaal. Nadat we de lof hebben gehoord van de grote held, god-mens net als Christus, iemand die alles weet wat er maar te weten valt - en dat is letterlijk bedoeld: kennis stond vast, breidde zich niet uit -, tegelijk een uiterst irritante egoïst, die elke bruid voor zichzelf opeist als hij daar zin in heeft, treedt de jager op. Hij is terug in de stad en beklaagt zich bij Gilgamesj over een man, een natuurmens, die de strikken heeft weggehaald, die hij, de jager, had uitgezet voor het vangen van klein wild.
Hij heeft het over Enkidu, en ik citeer uitgebreid, in de hoop dat je met evenveel plezier en na het voorgaande met evenveel herkenning leest als ik:

> Zijn hele lichaam is bekleed met haar;
> hij draagt lange lokken als van een vrouw;
> zijn hoofdhaar groeit dik als graan;
> hij kent Volk noch Land.
> Hij gaat gekleed als Sjakkan, god van de kuddedieren in de steppe,
> die eruit ziet als een dier.
> Met de gazellen eet hij gras,
> met de wilde dieren verdringt hij zich bij de drenkplaats,
> met de beesten doet hij zich tegoed aan het water.
> Nu was er een jager, iemand die vallen uitzet,
> die hem bij de drenkplaats in de gaten kreeg.
> Eén dag, een volgende dag, een derde dag merkte hij hem op bij de drenkplaats;
> Telkens als de jager hem zag verstijfde hij,
> tot Enkidu weer wegtrok naar zijn ligplaats met de kudde.
> De jager was ongerust, en stil;
> zijn gemoed was bedrukt, zijn gelaat somber,
> hij speurde woede in zijn buik,
> en zijn trekken waren als van iemand na een verre reis.
> De jager opende de mond, nam het woord, en sprak tot zijn vader:
> 'Vader, er verscheen een man bij de drenkplaats,
> De sterkste in het Land; hij heeft ongelooflijk veel kracht,
> Zijn spieren zijn zo hard als de steen die uit de hemel viel!
> Over de heuvels zwerft hij de hele dag;
> Met de wilde dieren graast hij steeds;
> Bij de drenkplaats vind ik steeds zijn sporen;
> Ik ben bang en durf hem niet te naderen.

Hij gooit de valkuilen dicht die ik graaf;
Hij trekt de strikken kapot die ik uitzet;
Hij verlost uit mijn handen alle dieren van de steppe;
Hij vernietigt mijn werk in de wildernis.'
Zijn vader opende de mond, nam het woord, en sprak tot de jager:
Mijn zoon, ga naar de stad Uruk, en zoek Gilgamesj!
Vertel hem alles over de kracht van die man,
en dat zijn spieren zo hard zijn als de steen die uit de hemel viel!
Begeef je naar hem, naar Uruk!
Maar stel je vertrouwen niet enkel in mannelijke kracht:
Als je terugkomt, mijn zoon, neem dan ook de verleidelijke Sjamhat mee.
Hoe sterk hij ook is, haar kracht krijgt hem klein!
Wanneer de kudde naar de drenkplaats komt,
moet zij haar kleren laten vallen en laten zien hoe verleidelijk zij is.
Als hij haar ziet, komt hij naar haar toe.
Dan zal de kudde hem verstoten, hoewel hij tussen de dieren is opgegroeid!'
Hij volgde de raad van zijn vader,
En zo ging de jager op weg.
Hij sloeg de weg naar Uruk in.
Hij trad binnen bij Gilgamesj en sprak:
'Er verscheen een man bij de drenkplaats,
De sterkste in het Land; hij heeft ongelooflijk veel kracht,
Zijn spieren zijn zo hard als de steen die uit de hemel viel!
Over de heuvels zwerft hij de hele dag;
Met de wilde dieren graast hij steeds;
Bij de drenkplaats vind ik steeds zijn sporen;
Ik ben bang en durf hem niet te naderen.
Hij gooit de valkuilen dicht die ik graaf;
Hij trekt de strikken kapot die ik uitzet;
Hij verlost uit mijn handen alle dieren van de steppe;
Hij vernietigt mijn werk in de wildernis.'
Gilgamesj sprak tot hem, tot de jager:
'Ga, jager, en neem de jonge, verleidelijke Sjamhat mee.
Wanneer de kudde naar de drenkplaats komt
moet zij haar kleren laten vallen en laten zien hoe verleidelijk zij is.
Als hij haar ziet, komt hij naar haar toe.
Dan zal de kudde hem verstoten, hoewel hij tussen de dieren is opgegroeid!'
De jager vertrok en nam de verleidelijke Sjamhat mee.
Zij gingen op weg, en legden de weg terug weer af.
Op de derde dag kwamen zij bij de plek.

De jager en Sjamhat zetten zich neer om te wachten.
Een volle dag en de volgende wachtten zij bij de drenkplaats.
Toen kwam de kudde om te drinken:
Alle wilde dieren kwamen en deden zich tegoed aan het water,
En zo ook Enkidu, die in de wildernis geboren was.
Met de gazellen at hij gras,
Hij verdrong zich met de wilde dieren aan de drenkplaats;
Met hen deed hij zich tegoed aan het water.
Sjamhat zag hem, het kind van de wildernis,
De wilde uit het hart van de steppe!
De jager zei: 'Daar is hij, Sjamhat! Maak je borsten bloot,
maak je buik bloot, zodat hij de bekoorlijkheid van een vrouw ziet!
Schrik niet voor hem terug: hij moet je in het oog krijgen en zien,
zodat hij komt en jij hem de adem beneemt.
Geef je helemaal aan hem! Neem zijn **levenskracht** in je op!
Kijk, hij ziet jou, hij komt naar je toe!
Spreid je kleed uit op de grond, draai je rug naar hem toe,
wees hem een heuvel, zodat hij je beklimt,
geef hem, de wilde, wat de list van een vrouw geven kan;
en als hij van wellust om jou begint te steunen en te zuchten,
dan zal de kudde hem verstoten, hoewel hij tussen de dieren is opgegroeid!'
Sjamhat maakte haar lendendoek los
en ontblootte haar buik; en hij zag de bekoorlijkheid van een vrouw.
Zij schrok niet voor hem terug, zij benam hem de adem.
Zij gaf zich helemaal aan hem en nam zijn levenskracht in zich op.
Zij spreidde haar kleed uit en draaide haar rug naar hem toe,
zij was hem een heuvel, en hij beklom haar;
Zij gaf hem, de wilde, wat de list van een vrouw geven kan,
en van wellust begon hij te steunen en te kreunen.
Zes dagen, zeven nachten lang
bleef Enkidu stijf en bedreef de liefde met Sjamhat.
Pas toen de honger naar de vreugde met haar gestild was,
keek hij om naar zijn kudde.
Maar toen de gazellen Enkidu zagen, renden ze weg;
alle wilde dieren van de steppe wendden zich van hem af.
Enkidu had al zijn krachten verspild, zijn lichaam was slap,
zijn benen waren verlamd, terwijl de kudde wegvluchtte.
Enkidu was zwak en kon niet meer rennen als voorheen.
Maar nu had hij kennis, een breed verstand!
Hij kwam terug en zette zich neer aan de voeten van Sjamhat;

Hij keek in haar ogen, en nam haar gezicht in zich op.
Hij luisterde aandachtig naar de woorden van de verleidelijke Sjamhat,
toen ze tot hem sprak, tot Enkidu:
'Jij bent mooi als een god, Enkidu!
Waarom zou jij rondzwerven met de dieren in de wildernis?
Kom mee, ik breng je naar Uruk-de-Schaapskooi,
Naar het Heilige Huis, de tempel van **Anu en Ishtar**!
Daar woont Gilgamesj, die volmaakt is van kracht,
maar als een wilde stier over de mensen heerst!'
Zo sprak zij tot hem, en haar woorden bevielen hem:
Enkidu voelde verlangen naar een metgezel, een vriend.
Enkidu sprak tot haar, tot Sjamhat:
'Kom Sjamhat, neem mij mee
Naar het Heilige Huis, de tempel van Anu en Ishtar,
Waar Gilgamesj woont, die volmaakt is van kracht
en als een wilde stier over de mensen heerst!
Ik zal hem uitdagen, want ook mijn kracht is groot!
Ik zal in Uruk luid roepen: "Ik ben de sterkste!",
en zo zal ik daar zijn manier van doen veranderen,
want wie in de wildernis geboren werd is oppermachtig!'
Sjamhat zei: 'Laat het volk zien hoe je eruit ziet!
De plaats waar Gilgamesj verblijft ken ik goed.
Kom mee, Enkidu, naar Uruk-de-Schaapsstal,
Waar de jongelui rijk een sierband om de heupen dragen,
waar het elke dag feest is,
waar de trommels de maat slaan voor de dans,
waar meisjes van plezier zijn van ongelooflijke schoonheid,
je kunt hun wellust ruiken, je kunt hun opwinding zien,
zelfs de grijsaards leggen zich bij hen in bed!
Enkidu, jij die niets van het leven weet,
ik zal je Gilgamesj aanwijzen, hij die in zijn geluk ongelukkig is.
Kijk hem goed aan, kijk hem goed in het gezicht!
Hij is in de kracht van zijn leven, zijn houding is trots,
Zijn lichaam is zo verleidelijk, hij is in de bloei van zijn jaren,
Hij straalt een ongekende kracht uit, meer nog dan jij!
Hij slaapt nooit, noch overdag noch 's nachts!
Maar Enkidu, bedwing je lust om aan te vallen!
Gilgamesj is de lieveling van de Zonnegod Sjamasj,
en de goden Anu, Ellil en Ea laten hem meer weten dan ieder van ons.
En nog vóór jij uit de wildernis kwam

had Gilgamesj in Uruk jou reeds in een droom gezien!

Dan verplaatst zich het verhaal naar Gilgamesj zelf, die inderdaad zijn droom over Enkidu opgewonden vertelt aan zijn moeder.
Een paar woorden heb ik zwart gedrukt. Rond 2000 voor Chr. was bekend dat de man bij de voortplanting betrokken was.
En de namen naast elkaar van Anum en Ishtar maken duidelijk dat de religie van de Sumeriërs nog theïstisch was en niet mono-theïstisch. Die ellende komt pas zo'n 1200 jaar later.

Verhaalregels die steeds herhaald worden: ik vind het geweldig. De Sumeriërs vatten niet samen, voor hen zou het verhaal verminkt aanvoelen als een verteller dat deed. De herhaling maakt van de woorden een ritueel.

In de Gilgamesj bestaan de driften van de chimpansees én die van de bonobo's naast elkaar. Toch was de mannelijke dominantie ook hier al een feit. Niet alleen doordat Gilgamesj en Enkidu samen Ishtar van de troon stootten door haar stier te doden.
Op p. 196 van Sapiens schrijft Harari:

> "Het eerste geld dat we kennen - het Sumerische gerstgeld - (...) kwam rond 3000 v. Chr. op in Soemerië, op dezelfde tijd en plaats en onder dezelfde omstandigheden als het schrift ontstond. (...) Salarissen werden ook bepaald en betaald in sila's (ong. 1 liter) gerst. Een mannelijke arbeider verdiende zestig sila's per maand, een vrouwelijke arbeider dertig."

Harari schenkt geen aandacht aan dit onderscheid, maar ik begrijp dat het veel verder in het verleden ontstond.
Waardoor? Ik heb een idee. Dit voor een volgende keer.

Zou jij me eerst nog eens kunnen vertellen of schrijven of er een plausibele theorie is die verklaart waardoor Sapiens uit het oerwoud is verdreven en de savanne opgejaagd?

Hartelijke groet, Ad